

UDK 811.163.6'366.52'373.45"15"

Andreja Legan Ravnikar

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša

alegan@zrc-sazu.si

SLOVNIČNI SPOL PREVZETIH SAMOSTALNIKOV V KNJIŽNI SLOVENŠČINI 16. STOLETJA: OD BESEDILNIH VIROV K SLOVARJU

Z metodološkim pristopom kontaktnega jezikoslovja v članku raziskujemo problematiko kategorije (slovničnega) spola pri samostalnikih, sprejetih iz ali prek nemščine, v knjižni slovenščini 16. stoletja. Kljub splošni tendenci, da prevzeta beseda »ohrani«
spol izhodiščne tujejezične besede, obstajajo odstopanja, znotraj katerih smo odkrivali tipološke značilnosti in iskali vzroke. Za prepoznavanje slovničnega spola samostalnikov v leksikografski praksi uporabljamo morfološka, skladenjska in pomenska merila.

Gljučne besede: (slovnični) spol, nemščina kot izhodiščni jezik, transmorfemizacija, *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*

The article discusses the category of gender in nouns borrowed from or with the mediation of German in the sixteenth-century Slovene literary language. Despite the tendency of loanwords to retain their gender in the donor language, there are certain aberrations on which the analysis focused with the goal of discovering typological features and determining causes for the phenomena. In practical lexicographic work, morphological, syntactical, and semantic criteria are used to identify grammatical gender of lexemes.

Keywords: (grammatical) gender, German as a donor language, transmorphemization, *Dictionary of the 16th Century Slovene Literary Language*

1 Uvodne besede

Morfološka analiza najstarejših knjižnih samostalnikov, ki poteka pri redakcijskem delu za *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (SSKJ16), v veliki meri potrjuje, da je bil slovnični spol samostalnikov v 16. stoletju razmeroma ustaljen.¹ Izjeme opazamo pri prevzetih samostalnikih, zato nas zanima, kaj se zgodi s kategorijo spola v procesu sprejemanja tujejezičnega samostalnika v slovenski jezikovni sistem. Pretekla stoletja, predvsem od 11. stoletja do sredine 19. stoletja, je bilo sprejemanje samostalnikov iz nemških, bavarsko-avstrijskih narečij, s katerimi so bili naši predniki v tesnejšem jezikovnem stiku, najbolj pogosto. V obdobju oblikovanja najstarejše knjižne slovenščine pa je imela prek prevodov in priredb verskih besedil velik vpliv knjižna nemščina 15. in 16. stoletja (zgodnja nova visoka nemščina).

---

¹ Prispevek je nastal na podlagi raziskovalnih rezultatov v okviru projekta J6-6843, ki ga financira ARRS pri programu P6-0038.

1.1 Naj na kratko predstavimo prvi slovnični prikaz spolskosti pri samostalniku v Bohoričevi slovnici *Arcticae horulae succisivae* (1584) v 16. stoletju. Spol se omenja kot tretja slovnična kategorija imenske besedne vrste (nomen po vzoru latinskih slovnice vsebuje samostalnik in pridevnik). Bohorič pojasnjuje, da spol lahko prepoznavamo po pomenu, npr. *oča* (m), *mati* (ž) itd. (gre za t. i. naravni spol), ali po končnici: samostalniki ženskega spola ednine (ž ed.) imajo končnico *-a*, množine (mn.): *-e*; srednjega spola ednine (s ed.): *-e* ali *-u²*, mn.: *-a*; vsi ostali samostalniki so moškega spola in imajo v mn. končnico *-i* (to je t. i. slovnični spol).³ Ker v latinskih slovniceh o spolu niso odločale le končnice, ampak je bil določljiv tudi s pomočjo člena, je Bohoriču člen kot znak za spol omogočal ločevanje spola tam, kjer s končnico ni bil neposredno izražen (Ahačič 2007: 120). Zelo kratko, vendar zgoščeno poglavje o spolu v Bohoričevi slovnici izkazuje po primerjavi z nekaterimi tedanjimi latinskimi, nemškimi, grškimi in slovnice ljudskih jezikov (francoščine, italijansščine, španščine, poljščine) veliko mero izvirnosti (prav tam, 121–122).

2 Jezikovni stik na morfološki ravnini⁴

2.1 Pri medsebojnem stiku dveh jezikov, tj. jezika dajalca (imenovali ga bomo izhodiščni jezik) z jezikom prejemnikom (v našem primeru s knjižno slovensščino 16. stoletja), deluje splošna težnja, da se morfemi iz izhodiščnega jezika čim prej nadomestijo z morfemi iz morfološkega sistema jezika prejemnika.⁵ Substitucija na morfološki ravnini, ki se imenuje transmorfemizacija (Filipović 1986: 116), je odvisna tudi od podobnosti in razlik med morfološkima ravninama jezika dajalca in jezika prejemnika. Pri preučevanju spola v nemščini, ruščini, hrvaščini in srbsščini je bilo na primer ugotovljeno, da je semantični kriterij pri določanju spola tako pri domačih kakor pri prevzetih samostalnikih dosti manj pomemben kot v nemščini, iz česar sledi,

² Da poleg končnice *-o* (poknjizen dolenjski refleks, op. avtorice) za določenimi (tj. mehкими) konzonanti obstaja končnica *-e*, je ugotovil Bohorič sam po samostojnem preučevanju primerov in se ni mogel nasloniti na noben model. Tudi navedeni zgledi kažejo na samostojnost (Ahačič 2007: 119).

³ Toporišič (2000: 266–267) med naštevanjem inherentnih kategorij sklonljivega spol omenja na prvem mestu. Med značilnostmi treh spolov omenja vrstni red v slovarju m, ž, s, kakor si sledijo tudi slovenske sklanjatve: moške, ženske, srednje. Spol pri samostalnikih se izraža s priponskim obrazilom, to je s pripono in končnico: *delav-ec-ø*, *delav-k-a*, ali s končnico: *korak-ø*.

⁴ Kontaktno ali stično jezikoslovje raziskuje proces jezikovnega prevzema, to je niz sprememb, ki v procesu sprejema tujejezične besede potekajo na vseh ravninah jezikovnega sistema, od glasovnih in pisnih sprememb do pomenskih premikov, in sicer s specifičnimi metodološkimi pristopi. Proces integracije tujejezične besede na morfološki ravnini je postopen in (ne nujno) poteka v treh stopnjah, od sprejetja tujejezičnega izraza brez sprememb do njegove popolne integracije v nov jezikovni sistem (Filipović 1986: 119–126).

⁵ V mislih imamo vezane morfeme, ki svojo funkcijo opravljajo znotraj besede, tj. končniške (npr. *korak-ø*, *vod-a*) in obrazilne morfeme (npr. priponski morfem *pek-ø*, *zlat-ar-ka*), ki so lahko glasovni ali glasovno prazni (ničti morfemi). Podrobneje o delitvah morfemov glede na vrsto pomena, vlogo v jeziku gl. Vidovič Muha 2013: 27–28.

da imajo morfološke značilnosti spola samostalnikov v slovanskih jezikih večjo vlogo kot semantične.⁶

2.2 Za knjižno slovenščino 16. stoletja velja, da so kategorialne lastnosti spola pri prevzetih samostalnkih odvisne od izhodiščnega jezika ali jezika posredovanja. Prevzem brez morfološke identifikacije je izpričan pri prevajanju nekaterih besed iz staro- in novozaveznih besedil, ki izhajajo iz slovanskim jezikom manj sorodnih jezikov: hebrejščine, aramejščine, stare grščine. Te so bile sprejete v slovensko knjižno leksiko s posredovanjem Luthrovih in drugih tujejezičnih prevodov biblije, postil, obrednikov, pesmaric. Tovrstnim zgledom ni mogoče pripisovati vpliva na slovenski jezikovni sistem in knjižno normo 16. stoletja (Legan Ravnikar 2014: 71–72). Pri sprejemanju izhodiščno latinskih samostalnikov v knjižno slovenščino 16. stoletja je bilo formiranje spola prevzetih besed odvisno od njihovih končnic, npr. ajevška ženska končnica je značilna tako za latinščino kakor slovenščino.⁷

2.3 Pri sprejemanju samostalnikov iz nemščine ali pogosto z njenim posredovanjem iz latinščine se je pokazalo, da so se za vključitev v slovenski jezikovni sistem morale zgoditi zamenjave s slovenskimi končniškimi morfemi in slovenskimi obrazilnimi morfemi. Pri obravnavi kategorije spola pri samostalniki bi bilo poleg substitucije končnic potrebno analizirati tudi podomačevanje prevzetih obrazilnih morfemov (priponskih) in morebitno zamenjavo s slovenskimi, npr. v 16. stoletju: *apotek-er*, *apotek-ar* in *apotekar-ica* (< die Apothekeerin), kar pa presega obseg našega prispevka.

3 Oblikovanje slovnčnega spola v prevzetih samostalnkih iz nemščine

3.1 Primerjalna analiza prevzetih besed iz ali prek nemščine je potrdila, da imajo prevzete besede v jeziku prejemniku večinoma enak slovnčni spol kot v izhodiščnem (ne nujno izvornem) jeziku. Med zgledi je največkrat izpričan prevzeti samostalni moškega spola s soglasnikom v izglasju oz. z ničto končnico v imenovalniku ednine, kar je značilno tudi za slovenske »moške« samostalnice: *altar* < der Altar (< lat. altare), *andel* 'trgovanje itd.'⁸ < der Handel, *arnož* 'oklep itd.' < der Harnisch, *ajfer* 'gorečnost itd.' < der Eifer, *balzam* < der Balsam, *buher* 'obresti' < der Wucher, *cajhen* < der Zeihen, *cegel* < der Ziegel, *cimet* < der Zimmt, *drifus* 'trinožnik' < der Dreifuss, *fortelj* 'ugodnost, korist' < der Vorteil, *rigelj* 'zapah' < der Riegel itd. Zaradi vpliva naravnega spola na slovnčnega se moški spol dosledno ohranja pri poimenovanjih moških oseb z besedotvornim pomenom vršilec dejanja, nosilec lastnosti, nosilec povezave, npr.

⁶ Prim. uvod v Štebih Golub (2010: 125–127), kjer avtorica povzema rezultate predhodnih raziskovalcev, ki so analizirali medsebojne vplive različnih stičnih jezikov. Pričakujemo, da imajo jeziki s sorodnimi jezikovnimi strukturami pri vključevanju prevzetih besed iz nemščine podobne težave. To potrjujejo tudi naše primerjave slovarskih sestavkov v monografijah o jezikovnem stiku nemščine s slovenščino (Striedter Temps 1963), srbohrvaščino (Grotzky 1978), knjižno kajkavščino (Štebih Golub 2010), češčino in slovaščino (Newerkla 2011), tudi primerjave z iztočnicami v enojezičnih zgodovinskih slovarjih, npr. *SŁOWNIK POLSZCZYN Y XVI WIEKU* (1966).

⁷ O spolu pri vmesnih stopnjah prevzemanja in drugih posebnostih spola glede na izhodiščno latinsko besedo gl. Ahačič (2011: 116–119).

⁸ Krajšava itd. opozarja na večpomenskost konkretne iztočnice.

ajhler 'hinavec' < der Heuchler, *ajnemer* 'izterjevalec dajatev' < der Einnehmer, *altman* (z glasovnimi različicami *auptman*, *hautbman*, *altmon*) 'častnik itd.' < der Hauptmann, *antverhar/antverher* 'rokodelec' < der Handwerker, *bidertaufer/bidertaufar* 'prekrščevalec' < der Wiedertäufer. Ženski naravni spol je vplival na slovničnega v primerih, kjer je bil v prevzeti besedi končan proces popolne transmorfemizacije, npr. *ajdinja* 'poganka' < die Heidin, *dinarica* 'vlačuga' < die Dienerin, *abtašica* < die Äptissin.

3.2 Večina samostalnikov, ki so v nemških predlogah ženskega spola, v knjižni slovenščini 16. stoletja vstopi v ajevski sklanjatveni vzorec. Nemški izglasni samoglasnik e se namreč po analogiji s prevladujočo slovensko končnico ženskega spola -a preoblikuje: -e > -a, npr. *ama* < die Ame, *apoteka* < die Apotheke, *arfa* < die Harfe, *cveška* 'češplja' < die Zwetschge, *drahma* < die Drachme, *klamfa/klanfa* < die Klampfe. Ženski samostalniki v stari visoki nemščini so imeli v izglasju a (v srednji visoki nemščini se je preoblikoval v e), npr. *arka* 'Noetova barka' < stvn. arka (srvn. arke), *bruma* < stvn. fruma (srvn. vrume) itd.⁹

Sem lahko prištevamo tudi ženske samostalnike z nemškim (narečnim) priponskim obrazilom -ing/-ung, npr. die Zehrung, die Meinung. Šibki, nenaglašeni e v izglasju se je zaradi neizrazite izgovorjave in po analogiji preoblikoval v a, npr. *ceringa/cerunga* < srvn. zeringe, *manunga/maninga* < srvn. meinunge.

Redke so izhodiščne nemške besede ženskega spola, ki se končajo na soglasnik. Te so bile v slovenščino prevzete brez morfoloških sprememb (ničta transmorfemizacija) in so po analogiji sprejele ijevski sklanjatveni vzorec, značilen za slovenske samostalnike ženskega spola z ničto končnico, npr. *ajgenšaft* ž 'lastnost, posebnost' < die Eigenschaft, *andoht/andaht* ž 'pobožnost' < die Andacht, *ofart* ž 'napuh' < die Hoffart.

3.3 Primerjalna analiza spola izhodiščnih besed s prevzetimi je pokazala, da je pri kronološko starejših besedah vpliv spola izhodiščnega samostalnika močnejši od vpliva vezanih morfemov. Če se tujejezični izraz konča z nenaglašanim e in zvočnikom, je posledica analoškega izenačevanja in posploševanja zamenjava fonemov: a) -el > -la:¹⁰ *ahla* < die Hechel, *bakla* < die Fachel, *cedla* < ein cedel (MTh 1603), *kandla/kangla* < die Kandel, *nešpla* < srvn. nēspel; b) -er > -ra: *cizra* < die Zieser 'čičerika', *marter/martra/martera/matra* < bav.-avstr. die Marter.¹¹

3.4 Sprememba spola prevzetega samostalnika v primerjavi z izhodiščnim je manj pogosta in poteka v treh smereh.

3.4.1 Najpogosteje se zgodi, da nemški samostalniki srednjega spola v procesu transmorfemizacije zaradi analogije (prim. končniške in obrazilne morfeme) pridobijo

⁹ Upoštevajoč Bezljav slovar (1976–2005), Snojev (2003) in nemške zgodovinske slovarje (Grimm itd.), je časovni okvir prevzema povzet v Jazbec (2007: 93–94).

¹⁰ Prim. istovrstne zglede preoblikovanja tudi v srbohrvaščini, npr. Grotzky 1978: 64–65.

¹¹ Sprememba -en > -na pri nekaterih zgledih iz 16. stoletja, če jih primerjamo s kasnejšim stanjem, ni izpričana. Prim. glasovne različice *marej* (v dveh knjigah), *marenj* (TPo 1595) in *marinj* (v 22 knjigah) < srvn. bav. *marelin (popis etimologije v Jazbec 2007: 55–56).

novo spolsko identiteto, npr. *alsband* m < das Halsband 'ogrlica', *antverh* m < das Handwerk, *berkcevg* m < das Werkzeug, *borcayhen* m < das Vorzeichen, *cayhen* m < das Zeichen, *dintoh* m < das Diensttuch, *drajer* m < das Dreier 'trojka', *leben* m < das Leben, *ofer* m < das Opfer. Izhodiščni samostalniki srednjega spola se preoblikuje v ženskega le izjemoma, npr. *alftra* ž 'uzda' < das Halfter.

3.4.2 Nemški samostalniki ženskega spola s soglasnikom v izglasju so se vključili med slovenske moške samostalnike, kadar je fonetična podoba nemške predloge prevladala nad tendenco oblikovanja ženskega samostalnika z dodajanjem končnice -a, npr. *ceder* m < die Zeder, *cipreš* m < srvn. cypres, die Cypresse, *cir* m < die Zier 'okras', *lušt* m < die Lust.

3.4.3 Najredkejši so primeri, ko se tujejezični samostalniki moškega spola vključijo v slovenski jezikovni sistem kot samostalniki ženskega spola, npr. *bačka* ž 'mošnja, torba' < der Watsack, *korba* ž 'košara' < der Korb.

4 Določanje slovnčnega spola v leksikografiji

V slovncah, naj bo to Bohoričeva (1584) ali zadnja dopolnjena izdaja Jožeta Toporišiča (2000), ni poudarjeno stališče, da je slovnčni spol gramatična kategorija, medtem ko je naravni spol sestavni del leksikalnega pomena samostalnika. Na podlagi trojne narave spola v slovenščini, ki jo prepoznavamo v besedilnih virih 16. stoletja, lahko oblikujemo troje meril za prepoznavanje spola pri prevzetih samostalnikih – morfološko, sintaktično in pomensko merilo (prim. Sliko 1 in Sliko 2).

4.1 Slovnčni spol je morfološki podatek, zato se prvo merilo nanaša na odnos med spolom in morfološko strukturo besede. Na izrazni ravni je spol v slovenščini prepoznaven po končnicah in sklanjatvenih vzorcih, vendar je zanesljivejši kriterij za določanje spola samostalnika prilastek ali (ne vedno) povedek.¹²

4.2 V okviru skladenjskih kriterijev preverjamo medsebojno ujemanje samostalnika in pridevniških besed v slovenščini. Delno pod vplivom nemščine in na podlagi vzporednega jezikovnega razvoja imajo samostalniki v najstarejši knjižni slovenščini lahko določni člen, ki se v 16. stoletju praviloma pregiba glede na spol in ima zanj značilen sklanjatveni vzorec (*ta m tiga/tega* itd.; *ta ž te* itd.; *tu/to* (Krelj, Juričič) s *tiga/tega* itd. Redkejša je raba nedoločnega člena, ki prav tako nedvoumno izkazuje spol (*en, ena, enu/eno*).¹³

4.3 Semantično merilo se nanaša na leksikalni pomen besed in je odločilno, če ima samostalniki moški ali ženski naravni spol. Redaktorji slovarjev se zavedamo, da mora biti spol kot sestavni del leksikalnega pomena prepoznaven tudi v definiciji, npr.

¹² Včasih je pomembna tudi kategorija števila; šele ko izvemo, ali je samostalniki edninski ali množinski, lahko določimo spol, npr. pri toponimih (Tafra 2007: 226).

¹³ Podrobneje o rabi določnega in nedoločnega člena ob konverznih samostalnikih v 16. stoletju gl. Legan Ravnikar (2007: 120–123).

apotekarica je 'ženska, ki pripravlja, prodaja zdravila, dišave, kadila', *abtažica* je 'predstojnica svetišča, ženskega samostana'. Tudi podkategorija živosti vpliva na leksikalni pomen in posredno na spol besede, zato je pri spornih samostalnikih večkrat kriterij za določanje spola (Tafra 2005: 92).

5 Posebnosti spola izbranih prevzetih samostalnikov v SSKJ16

5.1 Dvospolskost prevzetega samostalnika ima lahko vzrok v nemški jezikovni zgodovini. Na primer etimološki podatki razkrivajo, da se je pri izvorno grški besedi, ki je bila prek latinščine sprejeta v nemščino, dvospolskost pojavljala že v nemščini: stvn. *alamuosan* s, *alamuosa* ž ali srvn. *almuosen* s poleg *almuose* ž (Jazbec 2007: 25). Ta tujejezični samostalnik v slovenščini najmanjkrat ohranja izhodiščni srednji spol, večinoma je prevzet kot ženski samostalnik, v tretjini zglede pa je moškega spola: *almožna* ž (< die *Almosen*) (141 pojavitev), *almožen* m (48 pojavitev) (in *almožen*² prid.) in *almožno* (18 pojavitev) s:

almožna (almožna, almožnja) -e sam. ž [a:almožna -e]; P 141, K 16 (TE 1555, TT 1557, TR 1558, TT 1560, TL 1561, TA 1562, TO 1564, TL 1567, KPo 1567, TC 1575, TT 1577, TT 1581-82, DB 1584, TPrE 1588, TPo 1595, ZK 1595)

- ed. im.: almožna; →; - tož: almožno **Ž**; - or.: almož | n/nj | o ; - mn. im.: almožne; →; ☉

1. *kar se dānaredi potrebnemu materialnega iz usmiljenja, dobrote; miloščina*: Crifnus uuzhi, prou Almošno daiati TE 1555, A64; isbero fedem brumih fiteih Spitalmoftrou, de tim bofim vduomi inu ludem frego, inu te almoshne prou dile TT 1557, 347; ie on ta ifi bil, kir ie fa Almošno fedel per tih Lepih dauh tiga Templa TT 1557, 338; Lety fo ty Madeshi kir dobru lebaio od vashē Almoshne pres skerbi TT 1581-82, II, 371; kadar bi fe ti lih hotel .. ikusi Almoshne dajanje lam hpeterju fūriti TPo 1595, II, 19; pravi Najemniki, kateri sa lafniga nuza ali pridā, inu lakomnofi volo pridigujo, inu nemaio na tem sadofih, kateru nym Bug vřak dan k'vřitku da, kakor eno Almošno TPo 1595, II, 31 [...]

℘ iz nem., prim. die *Almosen* [J. N.]

almožen -žna sam. m [a:almožen -žna]; P 48, K 6 (TT 1557, DJ 1575, TT 1581-82, DB 1584, MD 1592, MTh 1603)

- ed. im.: almožen; - rod.: almožna **Ž**; →; - mn. im.: almožni; →; ☉

Deutsch. Allmosen. Latine. elemořina. Windisch. vboshje ime, almoshen. Italice. elemořina MD 1592, A2b

1. *kar se dānaredi potrebnemu materialnega iz usmiljenja, dobrote; miloščina*: fo ga vřak dan pořajali pred Dauri tiga Templa .. de je almoshen petal DB 1584, III, 62; Ali zhes veliku lejt fim jeř prihāl, inu fim mojnu folku pemeřal en Almoshen inu offer DB 1584, III, 75; katerim predobru gre, ker od gmajn Almořna dobru lebaio DB 1584, III, 118; Kadar tedaj Almoshen dajeh, taku nemařh pulřiti pred řabo piřkati, kakor Hinauci delajo DB 1584, III, 25

2. *to, da se dā kaj potrebnemu iz usmiljenja, dobrote; dajanje miloščine*: Leta [Tabita] ie bila polna dobrih dell inu Almořnou, katere ie ona delala TT 1557, 361; Vuner imei poterplene řtuojm bliřnim vnadlugi, inu ta Almořē tudi řturi, de mu odlog pulřih DJ 1575, 122; Ena takova molitou s'pořtom inu s'almořnom je bulřna, kakor veliku slata v'řhaz řpraulati DB 1584, II, 152b

℘ gl. *almožna* [J. N.]

almožno (almožno, almužno) -a sam. s [almožno -a]; P 18, K 2 (KPo 1567, TPo 1578)

- ed. rod.: alm | o'u | žna; - tož: almožno; - mn. im.: almožna; →; - mest.: almožn | ij'y | h; ☉

[...]

2. *to, da se dānaredi kaj potrebnemu iz usmiljenja, dobrote; dajanje miloščine*: Sakai pāř ūku, Almořnihj, pāř hvali inu petiu ie rada ofāř KPo 1567, CCCCVIII; pomagai Vbořim řtuojm Blagom .. Almořna reřuio od viēh Grehou, inu tudi od Smarū TPo 1578, III, 70b

℘ gl. *almožna* [J. N.]

Slika 1: Skrajšana gesla *almožna*, *almožen*, *almožno* (SSKJ16).

5.2 Nemški samostalniki ženskega spola s soglasnikom v izglasju so zaradi analogičnega izenačevanja in posploševanja v slovenščini večinoma prehajali med samostalnike moškega spola, npr. *antvert*¹ m (10 pojavitev) in *antvert*² ž (4) (< die Antwort):

<p>antvert: (antvert, antvart) -a sam. m [...]</p> <p><i>besedni odziv na vprašanje; odgovor:</i> Kai pak na te besede tih Iogrov rezhe Christuf? On ijm tudi oftär antvert da, kār pravi, Ia nei fām pollan, tāmuzh le fāmuzh k'tim sgublenim Ovcam od Israelove Hifhe KPo 1567, CCVb; Velikifār .. pak dalje govori: las saklinam tebe pār tēm shivim Bogu, da nam poveh, fili CHRISTVS Boshij Sin? .. Pravi CHRISTVS, Ti ie govorih, da fām Boshij Sin .. Kai vshe sazhne Velikifār na ta antvert Christufovi? KPo 1567, CLV; [...]</p> <p>• -- preg. Nemci govore: Na ozhimo lasho oben antvert ne filhi KPo 1567, CLV</p> <p>antvert: -i sam. ž [ˈa:ntvert -i]; P 4, K 1 (KPo 1567)</p> <p>— cd. rod.: antverti; — or.: antvertjo; ☉</p> <p><i>besedni odziv na vprašanje; odgovor:</i> Iogri Christufovi .. Vpralhaio. Gospod, ózhmoli smezhom údriti? Petruf ne dozhaka <u>Christufove</u> antverti, tadaici mezh fvoii sdere inu vdari hlapca velikiga faria KPo 1567, CXLIXb; Ako vam povém, mi ne veroiete, vpralhamli pak, mi antverti ne dafte KPo 1567, CLVb</p> <p>ℰ iz nem., prim. die Antwort [A. J.]</p>

Slika 2: Skrajšani gesli *anvert* m in *antvert* ž (SSKJ16).

5.3 Kot zakonitost se kaže prehod tistih nemških samostalnikov srednjega spola, ki ob spremembi spola v prevzeti besedi, a ne nujno, dobijo priponsko obrazilo z besedotvornim pomenom manjšalnosti, morda zaradi naravne deminutativnosti denotata: -ø > -c, -ica, npr. *cedelc/cetelc* m 'majhen list papirja' < der Zettel, *cejzlica* ž < MTh 1603 zeysel (prim. tudi bav.-avstr. zeislein, Zeisel, Zeisl, sodobno der Zeisig 'čizek', prim. *cajzlec* m v bovškem narečju).

Pri prehodu izhodiščnih nemških samostalnikov srednjega spola med prevzete se zgodi tudi obraten pojav. Poleg spremembe spola, navadno v moškega, se nemški obrazilni morfem, ki nakazuje manjšalnost, opusti: lein-ø/lin-ø > -ø, npr. *ajžel* m 'stranišče' < bav. häuslein, *asla* ž 'bula, tvor' < bav.-avstr. Eißlein, *čofitel* m 'čuk' < bav. schafftlein (sodobno das Kützelein).

VIRI IN LITERATURA

- Kozma AHAČIČ, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: Protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Linguistica et philologica, 18).
- Kozma AHAČIČ, 2011: Nekaj vidikov umeščanja slovenščine v evropski jezikovni prostor 16. stoletja: Od uporabnosti slovenskega jezika do latinskih tujk. *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji*. Ur. K. Ahačič, P. Testen. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 109–22.
- France BEZLAJ, Marko SNOJ, Metka FURLAN, Simona KLEMENČIČ, 1976, 1982, 1995, 2005, 2007: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. I/A–J, II/K–O, III/P–S, IV/Š–Ž, V/Kazala. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, ISJFR.
- Adam BOHORIC, 1584, 1987: *Arcticae horulae succisivae = Zimske urice proste*. Prevedel J. Toporišič. Maribor: Obzorja.

- DB 1584 = Jurij DALMATIN, 1584: *BIBLIA*. Wittenberg.
- DJ 1575 = Jurij DALMATIN, 1575: *JESVS SIRAH*. Ljubljana.
- Rudolf FILIPOVIĆ, 1986: *Teorija jezika u kontaktu: Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: JAZU, Školska knjiga.
- Fran: Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Na spletu. *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1989–.
- Jakob GRIM, Wilhelm GRIM, 2004: *Der digitale Grimm. Deutsches Wörterbuch von Jakob und Wilhelm Grimm*. Version 05–04. Frankfurt am Main.
- Johannes GROTZKY, 1978: *Morphologische Adaption deutscher Lehnwörter im Serbokroatischen*. München: Dr. Rudolf Trofenik.
- Helena JAZBEC, 2007: *Nemške izposojenke pri Trubarju na primeru besedila Ena dolga predgovor*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Linguistica et philologica, 17).
- JPo 1578 = Jurij JURJIČIČ, 1578: *POSTILLA*. Ljubljana.
- KPo 1567 = Sebastijan KRELJ, 1567: *POSTILLA SLOVENSKA*. Regensburg.
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2007: O konverziji kot postopku knjižne (terminološke) tvorbe pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja. *Riječ: Časopis za filologiju* 13/2. 108–27.
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2014: Problematika germanizmov v zgodovinskem slovarju knjižne slovenščine 16. stoletja. *Slovenski jezik na stičišču več kultur*. Ur. M. Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti (Zora, 102). 70–84.
- MD 1592 = Hieronymus MEGISER, 1592: *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM*. Graz.
- MTh 1603 = Hieronymus MEGISER, 1603: *Thefaurus Polyglottus*. Frankfurt.
- Stefan Michael NEWERKLA, 2011: *Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch: Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung. Beleglage, bisherige und neue Deutungen*. Frankfurt am Main idr.: Peter Lang.
- SŁOWNIK POLSZCZYNY XVI WIEKU*. Tom I (A–BANY). Wrocław, Warszawa, Kraków: Instytut Badań Literackich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1966.
- Marko SNOJ, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. 2., pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan.
- Hildegard STRIEDTER-TEMPS, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Berlin: Osteuropa Institut – Wiesbaden: Otto Harrasowitz.
- Barbara ŠTEBIH GOLUB, 2010: *Germanizmi u kajkavskome književnom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Branka TAFRA, 2005: Razgraničavanje roda i spola (gramatički i leksikografski problem). Ponatis v: *Od riječi do riječnika*. 2010. Zagreb: Školska knjiga.
- Branka TAFRA, 2007: Broj i rod ispočetka. *Filologija* 49. 211–33.
- TE 1555 = Primož TRUBAR, 1555: *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*. Tübingen.
- Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. 4., prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- TPo 1595 = Primož TRUBAR, 1595: *HISHNA POSTILLA*. Tübingen.
- TT 1557 = Primož TRUBAR, 1557: *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.

TT 1581–82 = Primož TRUBAR, 1581–82: *TA CELI NOVI TESTAMENT*. Tübingen.
Ada VIDOVIČ MUHA, 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. 2., dopolnjena izdaja.
Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (zbirka Razprave FF).

SUMMARY

Linguistic analysis of nouns in the oldest form of literary Slovene, currently being carried out in redacting entries for the “Dictionary of the 16th Century Slovene Literary Language,” confirms that (grammatical) gender is an inherent and relatively stable morphological category. Specific aberrations can be observed in borrowed nouns; therefore, gender assignment in the process of adapting a noun from a foreign language to the language system of Slovene was analyzed using methods of contact linguistics. The investigation of a sequence of changes on the morphological level (i.e., transmorphemization) discovered a tendency to replace morphemes from the donor or mediator language with their counterparts from the morphological system of the receiving language—i.e., sixteenth-century literary Slovene—as rapidly as possible. A comparison showed that the borrowed lexemes predominantly retain their gender in the donor language, with the exception of German neuter nouns, which generally become masculine or, less frequently, feminine in Slovene. To determine the gender of a noun in the course of lexicographic work, various criteria are applied: morphological (endings, declension patterns), syntactic, and semantic (lexical meaning of dictionary words). Syntactic criteria are most reliable: congruence of adjectives and nouns (gender, case) and the use of gender and case specific form of definite/indefinite article in front of the noun that is typical for sixteenth-century Slovene.

